

1. Fausseit D. *Fachwort im unserem Sprachalltag*. – Leipzig: Hrg. Leipzige Universität. 1975. – 116 S.
2. Reinhardt W. *Zu einigen aktuellen Problemen der Terminologiebildung*, – Dresden: *Wissenschaftliche Zeitschrift TU Dresden*. – 1969. – № 2. 3. Калашиник В., Філон М. Термінологізація загальнонавчального слова // *Проблеми української н-т термінології: Тези 3-ої міжнародної наукової конференції / Міністерство освіти України; Національна академія наук України; Держ. ун-т «Львів. політехніка»*. – Львів. – 1994. – С. 88–89. 4. Божно Л. И. *Технические термины в немецком языке. Пособие для преподавателей*. – М.: Высшая школа. – 1961. – С. 3–78. 5. *Teorija poznania i logika formalna*. /Opracował W. Lutoslawski. / Wy-wo Nakladem wszechnicy Mickiewicza w Londynie. – 1906. – 368 s. 6. Humboldt W. v. *Über das vergleichende Sprachstudium in Beziehung auf die verschiedenen Sprachen der Sprachenentwicklung*. /Wilhelm von Humboldt Werke in 5 Bänden. Bd. III. – Berlin, 1963. 7. Doroszewski W. *O wyrazach obcego pochodzenia*. / *Wśród słów wyrażen i myśli*. / *Panstwowy instytut wydawniczy*. – Warszawa, –1966. – 476 s.(s.62).

УДК 821.111:81'42:001.4:33:808.51

Світлана Рибачок

Тернопільський державний економічний університет

КОГЕЗІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ЛЕКСИКИ У ФАХОВОМУ ДИСКУРСІ

© Рибачок С., 2006

У статті аналізується когезійно-когерентний потенціал термінологічної лексики у фахових текстах у світлі комунікативно-когнітивної парадигми сучасного мовознавства. У результаті дослідження економічного дискурсу як лінгвосоціокультурної взаємодії суб'єктів економічної діяльності, здійснено системний аналіз когезійних засобів термінологічної лексики у лексико-семантичному, синтаксичному та функціональному аспектах. Функціонування термінів визначається прагмасемантичними настановами тексту, вибором когезійних засобів для адекватної репрезентації формально-змістової цілісності, що інтегрує текст у глобальний зв'язок комунікативної ситуації.

The article presents the study of the cohesive and coherent potential of the terminological lexis in texts for specific purpose from the viewpoint of communicative and cognitive linguistic paradigms. The research of the economic discourse as the communicative, social and cultural interaction of the participants of economic activity results in presentation of the cohesive means of the terminological lexis in semantic, structural and functional aspects. The functioning of terminological lexis is determined by pragmatic and semantic purposes of text, choice of the cohesive means promotes coherence that integrate text into the global connection of communicative situation.

Загальна спрямованість сучасного мовознавства на дослідження комунікативних і когнітивних засад мовленнєвої діяльності, на вивчення функціональної сторони семіотичних одиниць, на дослідження фактів мови та їх реалізації в мовленні передбачає розгляд термінологічної лексики під кутом зору науково-практичної та професійної діяльності людини, однієї із форм реалізації якої є текст.

Сучасні наукові розвідки, будучи зорієтованими на розгляд тексту як цілісного (холістичного) мовленнєвого утворення та характеризуючись спробами виявити залежність його внутрішньомовної організації від когнітивно-комунікативних чинників (соціальних, психологічних,

прагматичних, етнокультурних) його конституювання, суттєво змінюють підхід до вивчення категоріальних ознак тексту в ракурсі його дискурсивної природи [2; 4; 5]. Особливої ваги набуває в цьому відношенні вивчення закономірностей функціонування термінологічної лексики, а саме: реалізації її структурно-семантичного [3; 6] і когнітивно-інформаційного потенціалу в різножанрових наукових текстах, комунікативних засад термінологічної номінації [1] і термінологічної репрезентації комунікативних стратегій наукових текстів [6], а також вивчення цієї лексики у зв'язку з певним дискурсом як етносоціокультурним середовищем спілкування.

Оскільки довгий час вивчення категоріальних ознак тексту здійснювалося в лінгвістиці у відриві від дискурсу, в статті робиться спроба виявлення ролі термінологічної лексики у процесі реалізації нею текстово-дискурсивних ознак когезії та когерентності на матеріалі англomовних фахових текстів з економіки, що прямо корелюється з когнітивно-комунікативною парадигмою сучасного мовознавства.

Когезія є текстово-дискурсивною категорією, яка забезпечує передачу інформації в дискурсі за допомогою системи взаємопов'язаних і -зумовлених засобів у комплексі їх формальних, когнітивно-семантичних і комунікативно-функціональних параметрів. Дискурсивна специфіка когезії детермінується сукупністю уявлень і знань (індивідуальних, колективних, енциклопедичних, етнокультурних) комунікантів, ієрархічністю семіосфери мовного простору й самого тексту в системно організованій комунікативній ситуації [4; 5].

Необхідність проведення такого дослідження зумовлена також активізацією інтересу науковців до основних лінгвістично релевантних параметрів економіки як фахової дисципліни у зв'язку з інтегративними інформаційними процесами в суспільстві.

Економічний дискурс становить собою форму лінгвосоціокультурної взаємодії, що реалізується в мовленнєвій діяльності суб'єктів економічної сфери спілкування. У своєму конституюванні він спирається на цілісну структуру в сукупності інтра- та екстралінгвальних чинників його організації та динаміки функціонування, що зумовлює необхідний референційний, інформаційний та інтерпретаційний базис локальної та глобальної когезії дискурсу [4, с. 248]. Фахові тексти репрезентують результати мовної обробки інформації, що її людина отримує у процесі пізнання світу. Об'єктивуючи певний фрагмент знань, змістовий аспект тексту характеризується когезією та когерентністю, що забезпечується ієрархічними зв'язками семіосфери й самого тексту в системно організованій комунікативній ситуації [5, с. 217]. Пересічення когнітивних, комунікативних і прагматичних компонентів зумовлює складну семантичну структуру фахового тексту. Організацію цієї структури значною мірою забезпечує термін.

У тексті терміни називають предмети і процеси в їх дійсних зв'язках, реалізують значення, закладені в логіко-понятійній системі знань певної сфери, співвідносяться з реальною ситуацією та прагматичним фокусом комунікації, набувають комунікативної достатності. У структурі тексту термін реалізує номінативну, дефінітивну, інформативну, тематичну, когезійну функції [6]. Термінологічні словосполучення (ТС), у структурі яких один або кілька компонентів виявляють когезійні властивості, утворюють ряди ТС. Вони несуть основне смислове навантаження, реалізують концептуальну інформацію, здійснюють когезію.

Від адекватного сприйняття когезійної ролі термінологічної номінації як стрижня усього лексико-семантичного блоку залежить надійність комунікації в цілому. Наприклад, у фрагменті тексту когезійні вияви терміна *management* у ряді ТС *internationally-oriented management – top management – quality-based HSE management system – ISO 14001-compliant environmental management systems (EMS) – four ISO-14001 – compliant EMS, quality management* дають можливість простежити розгортання самого терміна, а також сприяють більш повному усвідомленню семантичної структури термінологічних номінацій, виражених багатокomпонентними ТС з абрeвіатурами [7]. Це дає підстави говорити, з одного боку, про важливу роль ТС у когезії фахового тексту та про їх системність, що виявляється як у парадигматиці, так і в синтагматиці, в лінійній структурі тексту. З другого боку, ряд ТС з когезійним компонентом *management* здійснює зв'язок локальних і глобальних частин на синтаксичному рівні: об'єднує речення в межах абзацу і між абзацами, тобто організовує глобальну структуру (макроструктуру) тексту.

Для дослідження термінів як засобів когезії фахового тексту, для репрезентації об'єднань когезійних термінологічних засобів за їх формальною та семантичною організацією слід коротко зупинитися на понятійному інструментарії дослідження. *Термінологічні когезійні засоби* (ТКЗ) – це одиниці фахового тексту, що мають характеристики терміна чи його проформи, можуть змінюватися структурно та основною властивістю яких є трансфер інформації певного фахового спрямування. Продуктивними когезійними засобами фахового тексту є (ТС), у структурі яких один або більше компонентів виявляють когезійні властивості. Такий компонент будемо називати *когезійним*.

Доміновчі *термінологічні когезійні засоби* складають термінологічні ряди, термінологічні мережі, термінологічне поле. *Термінологічні ряди* – це сукупність домінуючих когезійних засобів, які передають інформацію певного фахового змісту і здійснюють когезію у фрагменті тексту та здатні до об'єднання в *термінологічні мережі*, що здійснюють когезію інформативно значущих частин тексту. *Термінологічне поле* є об'єднання термінологічних мереж у структурі цілого тексту. Факультативні *термінологічні когезійні засоби* передають інформацію певного фахового змісту, здійснюють когезію двох контактних або дистантних розташованих фрагментів тексту.

Семантизація термінів у тексті здійснюється різними способами. Серед них помітно виділяється дефініційний, в якому відбивається ідея того, що термін є особливим типом слова: він зіставляється з поняттям і вступає в системні відношення з іншими одиницями такого ж гатунку, утворюючи разом із ними особливу систему – термінологію. [3; 6]. Дефініції подають перелік семантичних складників, необхідних для відмежування одного поняття від іншого, а також головні інформаційні характеристики предмета. Спостереження над дискурсотворчим потенціалом дефініцій дає підстави розглядати їхні семантичні складники чи головні інформаційні характеристики як динамічні актуалізатори когезійного потенціалу терміна в тексті. У нижче наведеному фрагменті вступної частини монографії «*Introduction to Economics*» має місце авторське визначення поняття, вираженого терміном *economics*: (1) *Economics is the allocation of scarce means of production towards the satisfaction of human wants.* (2) *You're probably thinking – what did he say?* (3) *Let's break it down into two parts.* (4) *The scarce means of production are our resources, which we use to produce all the goods and services we buy.* (5) *And why do we buy these goods and services?* (6) *Because they provide us with satisfaction* [8, с. 3]. У реченнях (4 – 6) термінологічні елементи дефініції (*scarce means of production, satisfaction*), наведеної в (1), стають суттєвими когезійними засобами контактних і дистантних текстових компонентів для тлумачення та конкретизації поняття. Когезійні зв'язки терміна *economics* реалізують його текстову інформативність на двох рівнях – на вертикальному (актуалізуються семантичні складники – квантитативна реалізація) і горизонтальному (конкретизується кожний семантичний складник, який є в дефініції, – квалітативна реалізація). Термінологічний складник *the scarce means of production* сам піддається дефініції, складники якої *the goods and services* беруть участь у когезійній будові наступного фрагмента тексту.

Когезійний зв'язок здійснюється через трансфер експліцитно виражених термінологічних складників, які утворюють відповідний фрагмент дискурсу. Семантичні складники термінологічного значення стають динамічними актуалізаторами когезійного потенціалу термінів, структурно-семантичними домінантами локальних і глобальних когезійних стратегій. Наприклад, в аналізованій монографії дефініція однієї з основних економічних категорій *money* включає такі семантичні складники *money as means of exchange* (гроші як одиниця обміну), *money as a unit of account* (гроші як одиниця обліку), *money as a standard of deferred payment* (гроші як відкладений платіж, застава), *money as a store of value* (гроші як засіб збереження). Такі семантичні складники стають назвами параграфів *Money as means of exchange / Money as a unit of account / Money as a standard of deferred payment / Money as a store of value*, забезпечуючи когезію композиційних форм [8]. Основу контактних і дистантних когезійних зв'язків складає реалізація парадигмо- і синтагмозначень, що відображає сутність термінологічної спеціалізації у звуженні значення ТО через включення до його семантики терміносем, які поглиблюють проекцію на конкретний фрагмент референтного простору.

Незважаючи на тяжіння терміна до однозначності й точності економічна термінологія є системою динамічною, де мають місце процеси різнотипного варіювання, що реалізуються когезійними засобами. Можливість варіювання плану вираження для терміна обмежена його призначенням втілювати одне поняття. Виходячи з того, що функція терміна – бути знаком наукового чи професійного поняття, ґрунтом для його варіантів є план змісту (синтагматика). Синтагматичне підґрунтя дозволяє такі моделі варіювання термінологічних *одиниць номінації: варіювання фізичної (горизонтальної) протяжності терміна чи ТС, заміна терміну неваріантними номінаціями (видового терміна родовим), його заміщення нетермінологічними одиницями (дейктикою, перифразами тощо). Будучи мовленнєвими виявами варіантності (у морфологічному, словотвірному, лексико-семантичному, синтаксичному аспектах), усі ці випадки зумовлені конкретними комунікативними настановами, економією мовних ресурсів і мовленнєвих зусиль, культурою мовлення, риторичними чинниками – усім тим, що диктується потребою в увиразненні чи унаочненні змісту певного економічного явища

Когезійні засоби економічного тексту є складними когерентними структурами, що утворюються на перетині когнітивно-функціональних і структурно-семантичних властивостей мовних одиниць у фаховому тексті. *Терміни як ключові засоби когезії англomовного фахового дискурсу є складними когерентними конструктами, когезійні властивості яких реалізуються в сукупності семантичних, синтаксичних, функціональних і комунікативних аспектів.*

Спостереження показують, що актуалізаторами когезійного потенціалу термінологічної лексики у лексико-семантичному аспекті є повні лексичні повтори, варіативні повтори, часткові лексичні повтори, головні інформативні характеристики дефініцій, загальнонаукові слова, гіпероніми/гіпоніми, антоніми. Вибір актуалізаторів когезійного потенціалу термінологічної лексики на семантичному рівні зумовлений: 1) співвіднесеністю референційних, інформативних, інтерпретаційних аспектів змісту когезійних засобів у висловлюваннях; 2) концептуальною структурою поняття, що становить основу терміна; 3) критеріями термінологічності; 4) потребою актуалізації термінологічного значення, розвитку нових ознак; 5) мовленнєвими проявами варіантності терміна; 6) лексичною співвіднесеністю основних компонентів семантичної структури терміна; 7) семантичними зв'язками між термінами.

В англomовному економічному тексті існують такі структурні типи когезійних засобів: 1) субститутивні (зумовлені термінологічною, мовленнєвою субституцією); 2) еліптичні (зумовлені пропуском компонентів); 3) модифікативні (зумовлені модифікаторами значення); 4) транспозиційні (зумовлені транспозицією морфологічних засобів); 5) компресивні (зумовлені семантичною компресією інформації); 6) комунікативно-актуалізаційні (зумовлені актуалізацією семантичних складників, нової інформації, окремих сегментів висловлювання).

Синтаксична природа когезійних властивостей термінологічної лексики виявляє способи синтаксичного зв'язку, що встановлюють семантично релевантні відношення між елементами термінологічних одиниць, фокусують увагу читача на важливих нових елементах повідомлення, реалізують логічність, експліцитність, чіткість, послідовність та інші комунікативні чинники фахового тексту. На синтаксичному рівні когезійний потенціал термінологічної лексики реалізується в комплексі засобів (синтаксичний паралелізм, сильна синтаксична позиція, інверсія, типи речень, структурних типів (радіальні, послідовні, паралельні), напряду (проспективний, ретроспективний, двосторонній) та способів локалізації (локальний, дистантний, глобальний).

Функціональним завданням синтаксичної когезії є сегментація й одночасний зв'язок змістових фрагментів у рамках всього тексту статті, а також концентрація уваги читача на етапах розгортання її теми. Взаємодія змістової, семантичної й референційної когезії формує зв'язок змістових і тематичних ліній у тексті, що визначається авторським задумом.

Функції термінів як когезійних засобів, що визначають їх роль у творенні та розумінні тексту, постають як конструкти діяльності у спілкуванні, здійснюються людиною в певних соціальних умовах і мають комплексний характер, визначений мотивами й метою мовця: номінації економічного поняття, розкриття теми тексту, подання нової інформації, репрезентування авторських концепцій, формування нових понять, класифікації, детермінації явищ, процесів, а також сегментації та одночасного зв'язку змістових фрагментів у тексті.

Когезія економічного дискурсу, в який вбудовується певний текст, здійснюється й розвивається прагматичною когезією – настановою адресанта на певний регістр – подання інформації в економічному виданні, що опосередковує результат комунікації, розуміння та взаємодію. Усі аспекти когезії в тексті підпорядковані єдиній лінії, яка забезпечує перехід інтегрованої семантизованої системи на вищий кодовий рівень – макрознаковий, що інтегрує текст у глобальний зв'язок комунікативної ситуації.

1. Журавлева Т. А. Особенности терминологической номинации. – Донецк: Добасс, 1998. – 253 с.
2. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – М.: Гнозис, 2004. – 390 с.
3. Квитко И. С., Лейчик В. М., Кабанцев Г. Г. Терминоведческие проблемы редактирования. – Л.: Вища школа, 1986. – 151 с.
4. Кусько К. Я. Когнітивно-дискурсні концепти та стратегії іноземномовної дидактики // Мовні і концептуальні картини світу. – Вип. 11. – Кн. 1. – К.: Видавн. Дім Дм. Бурого, 2004. – С. 246–250.
5. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации. – К.: ЦУЛ, Фитосоциоцентр, 2002. – 336 с.
6. Скороходько Е. Ф. Термін як репрезентант комунікативної стратегії побудови наукового тексту // Мовні та концептуальні картини світу. – К.: Прайм-М, 2002. – № 6. – С. 204–208.
8. Forbes Global. – January 21, Vol. 5, No. 4. – 2002.
9. Slavin S. L. Introduction of Economics. – USA: Irwin Inc., 1991. – 700 p.

УДК 413: 355

Ярослав Яремко

Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ ПРИРОДИ ТЕРМІНА

© Яремко Я., 2006

У статті загострено увагу на тому, що адекватне тлумачення природи терміна потребує динамічного трактування його семантики, відходу від ігнорування суперечності цієї одиниці, зокрема від абсолютизації її певних ознак (однозначності, точної співвіднесеності з поняттям, відсутності синонімії тощо), зумовлених передусім мінливістю знань про концепт певної галузі, своєрідністю світу понять у різних мовах.

An interest in the adequate interpretation of the term's of the nature, which requires the dynamic treating of its semantics, setting off defiance of this language unit contradiction (monosemantics, definite relationship with a notion, absence of synonymy) is stimulated in the article. First of an, it is caused by the variability of the knowledge about the concept of a confident sphere.

У спектрі проблем сучасного термінознавства однією із стрижневих є з'ясування природи терміна. Його характеристика пов'язана із загальними тенденціями розвитку мови науки, опорними елементами якої є терміни, із визначальними аспектами дослідження терміна, методикою його аналізу, наявністю різних термінологічних напрямків тощо.

Для сучасного мовознавства загалом і термінознавства зокрема характерне розширення наукових парадигм від формально-семіотичної до соціо-семіотичної (crosscultural lexicology), яка передбачає вивчення лексичної семантики мов у зв'язку з пізнавально-евристичною діяльністю соціумів – творців цих мов, з когнітивними процесами, дискретизацією поняттєвого континууму тощо. Це свідчить про нову хвилю еволюційного розвитку лінгвістики. З цього погляду мову